

Az angol nyelvi érettségi vizsgareform

Sok mindent sikerült megvalósítani az érettségi vizsgareform projektumában, a próbamérések első köre eredményesnek bizonyult. Nemcsak az itemek és feladatok értékére, hanem azok nehézségi fokára, tervezésük, végső formába öntésük és lebonyolításuk során felmerült gondjainkra vonatkozóan is levonhattunk következtetéseket. Ez végül is a próbamérések természetes célja.

A próbamérés tervezésének köszönhetően sikerült olyan módszert kifejlesztenünk és alkalmaznunk az itemek általános skálán való mérésére, amely lehetővé tette a különböző tanulócsoportok által megoldott teszt-itemek és feladatok nehézségének összehasonlítását. Feladataink nehézségi szintjét így korábbi projektumok feladataiével is össze tudtuk vetni. Ezek eredményeként, a már kipróbált és kalibrált horgony-itemek segítségével, a jövőbeni feladatok kalibrálását a projektum csapata rutinszerűen tudja végezni. Mindez olyan feladatbank létrehozásához vezet, amely kalibrált itemeket tartalmaz: olyanokat, amelyeknek nehézsége előre ismert, ezért a jövőben lebonyolításra kerülő éles vizsgákon éppúgy felhasználhatók, mint további itemek kalibrálására.

Ezen kívül kidolgoztuk és alkalmaztuk az itemek empirikus nehézségi szintjének értelmezésére szolgáló módszert annak eldöntésére, hogy mit kell érteni az alap-, közép- és haladó szint kifejezéseken, illetve bármely más kifejlesztésre és alkalmazásra kerülő standardokon. A jövőben fontos lesz, hogy vizsgáink szintjét és így a középiskolát befejező népesség teljesítményét más országok számára is érthető standardokkal le tudjuk írni. Részben ez a funkciója az Európa Tanács Közös Európai Referenciakeretének, és ezért döntő fontosságú, hogy a feltételezett teljesítményszintek jelentését illetően a magyar oktatásügyi hatóságok döntésre jussanak. Úgy véljük, munkánk hozzájárul a kérdéssel kapcsolatos kérdések tisztázásához.

A projektum munkája az angolul tanuló magyar diákok teljesítményével kapcsolatos jelentős mennyiségű információt is eredményezett, gyarapítva ezáltal a Hátértanulmányban közöltek (*Fekete, Major, Nikolov*). Bőséggel áll rendelkezésünkre adat arról, hogy a magyar tanulók hogyan teljesítenek bizonyos teszteken – legyen az beszédértés, olvasásértés vagy egyéb teszt –, s hogy bizonyos feladatok és itemek hogyan működtek náluk. Ez nemcsak a feladatírók számára hasznos, akiknek empirikus visszajelzésre van szükségük arról, mennyire működtek jól az általuk írt itemek. Rendkívül fontos a tanároknak is mindennapi osztálytermi munkájuk szempontjából, továbbá a tankönyvírók és mindazok számára, akik javítani szeretnék a magyar népesség angol nyelvtudásának szintjét.

A teljesítményekről ily módon szerzett információ azért is értékes, mert új szempontot tud adni a nyelvoktatás terén zajló vitákhoz, amelyek mindeztidig nélkülöztek a szisztematikus vizsgálatokon alapuló bizonyítékokat. A csekély számú bizonyíték, amelyet a viták során használnak, gyakran anekdotikus jellegű és nem igazolható. Az iskolai népesség bizonyos csoportjainak teljesítményét rögzítő adatokkal most elkezdtük egy adatbank létrehozását, amely hasznos információkkal szolgálhat nemcsak a vitákhoz, de remélhetőleg az oktatásügyi szervek döntéseihez is. Őket végül is részben azért választják ki az irányításban való részvételre, hogy javítsák a magyar oktatás helyzetét. Ide tartó-

zik az a kérdés is, hogy a diákok heti hány órában tanuljanak idegen nyelvet, de olyanok is, mint egy adott szint eléréséhez szükséges évek száma, a különböző típusú iskolák, különböző régiók által elért szintek vagy általánosabban a nyelvtanítás minősége. Mindezek a kérdések a jövőbeli érvényes és megbízható angol tesztek ki próbálása során megvizsgálhatók.

Az új vizsgák első, nagy mintán történő kipróbálása valamit már világossá tett: az iskolai népszerűség teljesítménye rendkívül heterogén. Ez persze természetes bármely országban, de amikor arról döntenek, hogy

az érettséginek milyen szintjei legyenek, ezt a tényt a magyar döntéshozóknak át kell gondolniuk. A Háttér tanulmány egyértelműen kimutatta, hogy a jelenlegi vizsga értéktelen, legyen bármi is a formális, szertartásjellegű értéke. Ahhoz, hogy az angol nyelvi vizsgareformnak bármilyen hatása legyen, az új vizsgáknak értékkel kell rendelkezniük: nemcsak érvényesnek és megbízhatónak kell lenniük, de el is kell róluk hinni,

hogy értékes teljesítményszinteket igazolnak. A próbamérés eredményeinek tükrében ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy a vizsgáknak alkalmasnak kell lenniük minden érettségiző teljesítményének elismerésére, bármilyen minimális legyen is az. Világos, hogy bármely vizsga, amelyen a középiskolát befejező népszerűség nagy része elbukik, katasztrofális kihatással lenne tanulóakra, tanárookra és iskolákra egyaránt. Ha azonban a döntéshozók nem ismerik fel a szintek vizsgálatának szükségességét, a középszint fogalma, tetszik vagy nem tetszik, továbbra is a Rigó utcai vizsgákat jellemző fogalomként él majd tovább a köztu-

datban – és mi úgy véljük, ez jelentős károkat fog okozni. Nemcsak hogy nagyon kevés hihető bizonyíték van arról, hogy a Rigó utcai szintek valójában mit is jelentenek napjainkban, e vizsgák bukási aránya is magas (még azon viszonylag kevés tanulót figyelembe véve is, akik jelentkeznek rájuk), és nem szabad, hogy az érettségi esetében is ez legyen a jellemző.

Ezért feltétlenül támogatjuk a Háttér tanulmány javaslatait, melyek szerint az érettséginek többszintűnek kell lennie, hogy azt nem lehet a túlzottan leegyszerűsített kétszintű rendszerre korlátozni, és azt gyanít-

A magyar felsőoktatás eddig nem túl sokat foglalkozott az érettségi reformmal, mivel figyelmét lekötötte az új akkreditációs rendelet, amely piacot próbál nyitni az idegennyelvi vizsgák számára. Bár az egyetemek autonómok, hamarosan eljön az az idő, amikor át kell gondolniuk az érettségivel kapcsolatos elvárásaikat – mind a szinteket, mind az eredményekről való tájékoztatás formáját illetően, ha azt akarják, hogy igényeiket a reform figyelembe vegye, és ha fontos, hogy megszűnjék a Rigó utcai vizsgák iskolákra gyakorolt negatív hatása, mint ahogy jelenleg ezt a törvényhozás előrevetíti.

juk, ez minden idegen nyelv vizsgájára is áll. Az iskolai vizsgáknak alkalmasnak kell lenniük a teljesítmények széles skálájának felöléléseire és e teljesítmények igazolására. Úgy véljük, ez szükségszerűen magával hozza a hagyományos ötfokú értékelő skála eltörlését, legalábbis az angol nyelv esetében, ahogy ez más közép-európai országokban sikeresen megtörtént, és egyúttal annak egy szélesebb, valószínűleg 1-től 100 pontig terjedő skálával való

felcserélését. Ennek alapján tájékoztathatnak majd az eredményekről, és így a felhasználók – munkáltatók, egyetemek és mások – maguk dönthetik el, milyen eredményt tartanak megfelelőnek saját céljaikra. A vizsgaeredmények értelmezésében a sikeres vagy sikertelen fogalmait a célnak való megfelelés fogalmának kell felváltania.

Ajánlások a vizsgareform számára

Hogy megerősítsük mondanivalónkat, megismételjük a Háttér tanulmányban közölt javaslatokat:

– Egy központi testületnek kell felelős-

séget vállalnia a feladatok írásáért és ki-
próbálásáért, mindhárom szinten a vizsgák
lebonyolításáért és a feladatlapok értékelé-
séért, az eredményeknek a fejlesztési fo-
lyamatba történő visszacsatolásáért, a
vizsgáztatók képzéséért és a nyilvánosság
tájékoztatásáért.

– Tájékoztatási kampányra van szükség
annak érdekében, hogy a tanulók, tanárok
és más érintettek jobban megismerjék az
új vizsgák előnyeit.

– A változtatások előhívta ellenállás
megelőzése és csökkentése érdekében fel
kell használni a tömegkommunikációt arra,
hogy a tanulók, tanárok és szülők folyama-
tos tájékoztatást kapjanak az új vizsgák ki-
fejlesztésében történt előrehaladásról.

– Háromszintes, standardizált vizsgát
kell létrehozni.

– Az új vizsgák szintjeinek összhangban
kell lenniük az Európa Tanács szintjeivel.

– Az új vizsgának érvényes és megbíz-
ható módon kell rögzítenie minden tanuló
teljesítményét.

– A három szint reális beállítása érdeké-
ben gondos szintmeghatározásra van szük-
ség, hogy az eredmények motiválják, ne
pedig frusztrálják a tanulókat és más érin-
tetteket.

– Javasoljuk, hogy a tanulói teljesítme-
nyek jelzése 1–100 pontig terjedő skálán
történjen, hogy mindhárom szinten a telje-
sítmények széles skáláját lehessen rögzíte-
ni, így biztosítva részletes információt a
hagyományos jegyeken túl.

– A tanulói teljesítményeket a négy
képesség szerint, illetve haladó szinten az
ötödik komponensrel is külön jelez-
ni kell.

– A négy képesség kapjon egyenlő súlyt.

– A tanulói teljesítményeket gondosan
és szisztematikusan dokumentálni kell, az
eredményeket vissza kell juttatni az isko-
lába, illetve elemzési és kutatási célokból
tárolni kell őket.

– A norma-orientált vizsgákat fel kell vál-
taniuk a kritériumon alapuló vizsgáknak.

– A belső értékelést lehetőség szerint
váltsa fel a külső.

– A vizsgareform szerves részévé kell
válnia a vizsgáztatói képzésnek.

– Azokat a tanulókat, akik az állami ok-
tatás 10. éve után nem kerülnek ki az isko-
lából, ösztönözni kell, hogy tegyék le az
idegen nyelvi alapvizsgát, hogy visszajel-
zést kapjanak teljesítményükről, és hogy
fejlesszék vizsgázói készségüket.

– Az alapvizsga választási lehetőség-
ként legyen elérhető a 11. és 12. évfolya-
mos tanulók számára.

– Az érettségi vizsgák hagyományos
időbeosztását újra kell gondolni, mivel a
külső értékelésen alapuló vizsgák lebo-
nyolítása, a jelenlegi felvételi vizsgákhoz
hasonlóan, hosszabb ideig tart.

– A tanulói teljesítményekkel kapcsola-
tos statisztikai adatokat nyilvánosságra
kell hozni.

– Közzé kell tenni a feladatírók, szóbeli
vizsgáztatók és értékelők számára készült
útmutatókat.

– Minél előbb meg kell jelentetni vizs-
gára felkészítő anyagokat és gyakorló
teszteteket.

Szakszerűség

Ami a konkrét napi feladatokat illeti, re-
méljük, munkánk hozzájárult ahhoz, hogy
a Magyarországon zajló vizsgafejlesztés
igazán szakszerűvé váljék. Azt nem állít-
juk, hogy eljárásaink tökéletesek, de létez-
nek és nyilvánosak, így akik majd bennün-
ket követnek, használni tudják őket. Emel-
lett ezen eljárások tanulmányozhatók, kri-
tizálhatók, felülvizsgálhatók és továbbfej-
leszthetők. Hisszük, hogy a vizsgareform-
nak nem titokban kell előrehaladnia, hogy
a dokumentumoknak nyilvánosaknak kell
lenniük, hogy tájékoztassanak arról, mi és
hogyan történik a fejlesztés során. A teszt-
elést gyakran tartják túl szakmainak ah-
hoz, hogy az átlag tanár megértse, vagy
olyasvalaminek, amit el kell viselni. Ebb-
ben a projektumban másfajta filozófiát kö-
vettünk: igyekeztünk bevonni valódi isko-
lai tanárokat, olyanokat, akik gyermekek
és serdülők oktatásáért, neveléséért felelő-
sek. A tagok többsége gyakorló közép-
iskolai tanár – számos hasznos tapasztalatot
szereztünk tőlük, és reméljük, ők is tőlünk.
Sokan kaptak képzést tesztelésből, és így

megértik, hogy mind a tanítás, mind az értékelés szakszerűvé tételére szükség van.

Ajánlások a tanárképzés számára

Az alábbiakban megismételjük a Háttertanulmány tanárookra vonatkozó javaslatait, ezzel is hangsúlyozva a tanárok bevonásának és meggyőzésének fontosságát:

– A tanárokat be kell vonni a vizsgareformba; jelenlegi kedvező hozzáállásukat meg kell erősíteni és fenn kell tartani.

– Tudatosítani kell a tanároknak a jelenlegi érettségi hiányosságait.

– A teszteléssel és vizsgára felkészítéssel foglalkozó kurzusokat be kell építeni a tanárképzés tanmeneteibe.

– A vizsgáztatók képzésének a kötelező tanártovábbképzés részét kell képeznie.

– A módszertani kurzusoknak (mind a tanárképzésben, mind a továbbképzésben) a hangsúlyt a jó gyakorlatra, a készségek fejlesztésére, a tanítási anyagok és autentikus források hatékony használatára kell helyezniük.

– Minden tanárnak meg kell ismernie az új vizsga feladattípusait.

– Külön figyelmet kell fordítani a beszédértés-készségét fejlesztő technikákra, mert e készség tesztelése az érettségiben új komponensként jelenik meg.

– Tudatosítani kell a tanárokkal, hogy a célnyelven történő óravezetés fejleszti a tanulók beszédértés-készségét.

– Ösztönözni kell a tanárokat, hogy használják fel az osztálytermen kívül elérhető forrásokat.

– Minden tanárnak tudnia kell, hogy a tanulókat hogyan lehet motiválni, és motiváltságukat hosszú távon fenntartani.

– Támogatni kell a egyes képességű és szintű csoportokkal való foglalkozás technikáit.

– A tanároknak jobban oda kellene figyelniük a tanítási és vizsganyagok kiválasztására.

– A tanári gyakorlatra való reflexió, illetve a tanári együttműködés fejlesztése érdekében osztálytermi kutatási technikákat kell bevezetni.

A következő lépés?

Mit mondhatunk a jövőről? Merre tart a projektum és általánosabb értelemben a vizsgareform?

Újabb próbamérések, íráskészség- és beszéd-készség-feladatok vannak előkészületben. Az új feladatok megírása, azok áttekintése, előzetes értékelése megtörtént, a feladatírók a javításokra vonatkozó megjegyzéseket megkapták, feladataikat átdolgozták és újra beadták. A bíráló bizottság ezeket megvizsgálta és kiválasztott néhányat a próbamérésre. Megvizsgáltuk a vizsgafeladatok készítésére kifejlesztett eljárásokat, és úgy tűnik, zökkenőmentesen működnek. A feladatok áttekintésére egy külső testület, a University of Cambridge Local Examinations Syndicate szakembereit is felkértük, értékes megjegyzéseiket, ahol lehetett, figyelembe vettük.

A tanulók beszéd-készség-feladatokon nyújtott teljesítményét rögzítettük, szakmailag megfelelő standardizálási eljárások kidolgozását követően került sor a tanulók íráskészségét mérő feladatok értékelésére. A feladatírók megbízást kaptak új olvasás-értési és nyelvhasználat feladatok írására. Így tehát a munka a fejlesztés, lebonyolítás, elemzés, értelmezés és a tanulságok levonásának szokásos körforgásával halad tovább. Ennek eredményeként kalibrált ítemeket tartalmazó bankok jönnek létre, nagyobb tapasztalat és szaktudás áll majd rendelkezésre. Magyarország olyan állandóan növekvő létszámú, szaktudással rendelkező nyelvvizsgáztatói gárdára számíthat, amelyik nemzetközi standardoknak és gyakorlatnak megfelelően kifejlesztett, szakszerű eljárásmodokat követ.

Ezzel párhuzamosan a tanárok számára tartandó tanfolyamok fejlesztése is tovább folytatódik. Azok, akik e kurzusokat tartani fogják, képzésben vesznek részt. Folytatódik az iskolában tanító angol tanárok szükségleteinek elemzése, és kialakulnak ezek kielégítésének feltételei, ahogy remélhetőleg a vizsgareform újabb lendületet kap. Már megkezdődött a hazai angol nyelvoktatást bemutató sorozat harmadik

kötetének előkészítése, amely a továbbképző tanfolyamot dokumentálja.

Mindezen fejlesztések sikere és hatása természetesen függ attól, hogy a magyar oktatásügyi szervek elég elszántak-e a tervezett vizsgareform teljes és szakszerű végrehajtására. A tanárok többnyire cinikusak a reform sikerét és ütemét illetően. Munkánk során gyakran találoztunk olyanokkal, akiknek meggyőződésük volt, hogy semmi nem fog változni, hogy a folyamatok irányítói és a döntések végrehajtásáért felelősek nem kezelik jól a megbízhatatlan érettségi vizsgák kérdéseit. Valóban vannak arra utaló jelek, hogy esetleg elakad a reform. Az iskolaköteles kor 18 évre történő emelésével a tizedik évfolyam végére tervezett alapműveltségi vizsga érvényét veszítette. Az angol vizsga szempontjából még nincs minden veszve, mivel egyesek ellenzése és közömbössége ellenére nálunk az alapszintű itemek és feladatok fejlesztése kezdetektől a munka szerves részét képezte. Most is zajlik az új alapszintű feladatok áttekintése, amelyeket remélhetőleg ki is próbálhatunk. Minden bizonnyal felhasználhatók lesznek majd egy olyan jövőbeli többszintű vizsgán, amelyik nem korlátozódik a valóságtól elrugaszkodott és meghatározatlan „közép” és „haladó” szintekre.

A magyar felsőoktatás eddig nem túl sokat foglalkozott az érettségi reformmal, mivel figyelmét lekötötte az új akkreditációs rendelet, amely piacot próbál nyitni az idegennyelvi vizsgák számára. Bár az egyetemek autonómok, hamarosan eljön az az idő, amikor át kell gondolniuk az érettségivel kapcsolatos elvárásaikat – mind a szinteket, mind az eredményekről való tájékoztatás formáját illetően, ha azt akarják, hogy igényeiket a reform figyelembe vegye, és ha fontos, hogy megszűnjék a Rigó utcai vizsgák iskolákra gyakorolt negatív hatása, mint ahogy jelenleg ezt a törvényhozás előrevetíti.

Mindenek felett pedig az Oktatásügyi Minisztériumnak és a vizsgareform végrehajtásával megbízott intézményeknek továbbra is komolyan kell venniük azt a felelősségüket, hogy az érvényes, megbízható

és hasznos vizsgák biztosan bevezethetők legyenek. Ezt eredetileg 2004-re tervezték. Négy éve ez a cél nagyon reálisnak látszott. Az idő azonban előrehaladt, és a sürgősség érzése egyre erősebb. Ahhoz, hogy a négy év múlva bevezetendő új vizsgákra az iskolák felkészülhessenek, rövid időn belül döntéseket kell hozni a szintekről, vizsgaformákról, eljárásokról, infrastruktúráról, forrásokról, képzésről, valamint a minőség ellenőrzéséről és biztosításáról. Ahhoz, hogy a tanulók 2004-ben megfelelően felkészültek legyenek, 2002-re maximális információval kellene rendelkezniük, és a tanárokat ezt megelőzően kellene felkészíteni. Ám csupán egyetlen döntés született a közelmúltban, az, hogy az új vizsgákat 2005-ben vezetik be!

Mi a helyzet most? Úgy fest, még mindig nincs tisztázva, mely intézmények lesznek felelősek az új vizsgák kifejlesztéséért és lebonyolításáért, és sok a szóbeszéd. A szervezeti bizonytalanságok komolyan akadályozzák a projektum munkáját. Hangsúlyoznunk kell annak jelentőségét is, hogy egyértelműen meg legyen határozva a reformba bevont intézmények hatásköre, és az, hogy melyik intézmény miért felelős.

Minden képlékeny még tehát. De ez mindig is így volt, és a reformban részt vevők nem számíthatnak másra. A vizsgák minden körülmények között az oktatáspolitikai középpontjában vannak, egyszerűen azért, mert meghatározzák a tanítási anyagot, ha tetszik, ha nem. Ez persze sokaknak nem tetszik, és figyelmen kívül hagyják a vizsgák szerepét, inkább koncentrálnak a tanárképzésre, iskolai önértékelésre vagy a tudományos kutatásra. De a vizsgák ettől még vannak, és mindig lesz kihatásuk. Mind nagyobb szerepet kellene betölteniük a minőségbiztosításban. A magyarországi nyelvoktatás szempontjából döntő, hogy minden szakember igyekezzék mindent megtenni annak érdekében, hogy az érvényes, megbízható és jelentéssel bíró érettségi szerepe világos legyen az oktatásügyi döntéshozók számára és hogy értékkel rendelkező, szakszerű, külső ellenőrzésen alapuló érettségit lehessen fejleszteni és megvalósítani.

Irodalom

FEKETE Hajnal – MAJOR Éva – NIKOLOV Marianne (szerk.): *English Language Education in Hungary: A Baseline Study. [Angol nyelvoktatás Magyarországon: Háttér tanulmány].* British Council Hungary, Bp, 1999.

NIKOLOV Marianne: *General Conclusions and Recommendations.* In: *English Language Education in Hungary: A Baseline Study.* Bp, 1999. 247–253. old.

Charles Alderson – Nagy Edit
– Öveges Enikő

Óvodáskorú gyermekek kommunikációs képességének fejlesztése kétnyelvű környezetben

Az emberiség nagy része ma már olyan közösségekben él, amelyek egyre több multikulturális vonást viselnek magukon. Ilyen környezetekben a többnyelvűség elkerülhetetlen lesz a különböző kulturális közegekből származók számára, a kétnyelvűség pedig a kommunikáció alapfeltétele. Ezért nem meglepő a nyilvánosság érdeklődése a kétnyelvű oktatás iskoláskor előtti stratégiai és programjai iránt.

A kommunikációs képességek fejlődése

A gyermek fejlődésének a születéstől a hatodik életévig terjedő szakasza a kommunikációs képességek kialakulásában a legkritikusabb. (1) A kisgyermekkorban fejlődnek ugyanis a fizikai és szociális környezet hatására azok a bonyolult képességek – a gondolkodás és a beszéd –, amelyek az embert elkülönítik a többi élőlénytől. (2)

Egy kulturális környezetben a szülőkkel és más felnőttekkel, valamint a különböző életkorú társakkal együttműködve a gyermeknek lehetősége adódik – de rá is kényszerül –, hogy lassan elsajátítsa és kifejlessze a tapasztalatait feldolgozására szolgáló rendszereket, továbbá hogy megtanulja a gondolkodás és a kommunikáció leghatékonyabb eszközét, a nyelvet. A nyelvi és kommunikációs képesség fejlődése összetett és hosszadalmas folyamat. Kezdetét a gyermek első megnyilatkozásai jelzik, amelyeket csak kísér a beszéd (ez az elsődleges, úgynevezett affektív kommunikáció). Az ezután következő szakaszban a beszéd már beépül a gyermek környezetével

való kapcsolatába (szemiotikai kommunikáció kezdeti szakasza). Ezt követi az a fázis, amelyben az interakció szinte teljesen a beszédén keresztül valósul meg (a szemiotikai kommunikáció kognitív kommunikációs szakasza). (3)

Az óvodáskorú gyermek fejlődése során változások állnak be a beszéd minőségi és mennyiségi tulajdonságaiban is. Összetettség és helyesség szempontjából tökéletesebb lesz, de megváltozik az időtartama és a mennyisége is. A bonyolultságra, időtartamra és a mennyiségre a gyermekkor e szakaszában nagy hatással van a fizikai környezet és a kommunikációban részt vevők közös ismerete. Ezért érthető az üzeneteknek különösen a fiatalabb korosztályoknál tapasztalható nagyfokú telítettsége nem verbális kommunikációs eszközökkel (főleg gesztusokkal és paralingvisztikai eszközökkel). Az óvodáskorúak kommunikációjában fontos helyet kapnak a gesztusok, különösen addig, amíg a nyelv nem lesz tökéletes, később már ezek az elemek „kévésbé illusztratív tartalommal” (4) válnak.

A kommunikáció során továbbított üzenetek tartalmának fejlettségi fokát kezdet-